

ÇEVRESEL DÜZENLEMELERİN DIŞ TİCARET VE REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

Ekrem Gül*
Aykut EKİNCİ

ÖZET

Çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak geliştirilen çevresel düzenlemeler firmaların üretim maliyetleri ve rekabet güçleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer taraftan, çevre dostu ürünler üreten firmalar ulusal ve uluslararası piyasalarda yeni bir rekabet gücü kazanırlar. Bu çalışmada çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerindeki etkileri araştırılmış olup, olumlu ve olumsuz etkiler karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

ABSTRACT

Regulations have developed for environmental problems affecting the production costs of firms and competitiveness. On the other hand, firms gain a new competitive advantage in both local and international markets by producing environment-friendly products. In this study, both negative and positive impacts of environmental regulations' role is comparatively discussed on the competitiveness of the firms.

GİRİŞ

Çevre sorunlarının yerel ve ulusallıktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanması ve bu sorunların uluslararası topluluğun gündemine girmesi, uluslararası çevre yönetimini de beraberinde getirmiştir. İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, ozon tabakasındaki incelme, bazı türlerin neslinin tükenmesi, sınırlar ötesi çevre kirliliği(hava, su kirliliği vb. gibi), okyanus kaynaklarındaki bozulma, ormanların yok olması, çölleşme vb. gibi çevresel sorunlar uluslararası konular haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda, bu konulara ilişkin bir çok uluslararası anlaşma yapılmış ve bu anlaşmalar ulusal düzenlemelere dönüştürülerek sorunların çözülmesi hedeflenmiştir. Günümüzde çevresel düzenlemeler, bir çok ülkede yasal sistemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler, çevre politikasının çeşitli yaklaşımları çerçevesinde geliştirilmiş olan emisyon standartları, ürün standartları, çevresel kalite standartları, ürün işleme standartları, gözleme ve raporlama, paketleme ve etiketleme standartları gibi düzenlemeler ile çevresel vergi ve harçlar, sübvansiyonlar ve ticaret izinleri gibi piyasa mekanizmasına dayalı iktisadi düzenlemelerden oluşur.

Diğer taraftan ticari düzenlemeler, iktisadi baskıların doğuracağı çevresel sonuçları göz ardı ederek ekolojik problemlerin çözümüne yönelik ulusal ve uluslararası çabaları önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Örneğin dünyanın bir çok bölgesinde, doğal kaynakların hangi ölçekte ve özellikte

---

*Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Bilecik İİBF Öğretim Üyesi.

kullanılacağı veya istisnaları ticaret tarafından belirlenmektedir. Bu durum özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından daha fazla geçerlidir. Zira bu ülkelerde, Gayrisafi Milli Hasıla(GSMH)'nin %50'si veya daha fazlası temel hammadde ve doğal kaynak ihracatına dayanır. Bunun yanı sıra, çevresel düzenlemelerin yetersiz olduğu ülkelerde çevreyi dikkate almayan üretim süreçlerinin çevre üzerinde doğuracağı olumsuz baskı bir taraftan çevre tahribatını arttırırken, diğer taraftan bu ülkelere uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü kazandırabilmektedir. Bu ve benzeri nedenler, son zamanlarda, çevre ve dış ticaret ilişkisi üzerinde tartışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Çevre koruma ile uluslararası ticaret arasındaki potansiyel çatışma gün geçtikçe artış göstermektedir. 1970'li yıllardan itibaren, ulusal çevre düzenlemeleri ile uluslararası çevre anlaşmalarının sayısında hızlı bir artış olmuştur. Diğer taraftan, aynı dönemde uluslararası ticaret ve yatırımlar da hızla artmıştır. Ancak, söz konusu bu iki gelişme birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Zira geliştirilen uluslararası ticaret kuralları uygulamaya konulduğunda, çevre sorunları global ölçekte bir sorun olarak ele alınmamaktaydı. Bu nedenle, çevresel yasa ve anlaşmaların bir çoğu mevcut ticaret kuralları ile uyum sağlayamamaktadır.

Kısaca özetlersek, çevre ve dış ticaret tartışmasının oluşumu temelde üç nedene dayanmaktadır. Bunlar; çevresel kaygılar, çevresel düzenlemelerin ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücü üzerindeki etkisi ve uluslararası çevre yönetimi ile ticaret sisteminin birbirinden bağımsız olarak farklı mecralarda gelişmiş olmasıdır. Bu çalışmada, çevresel düzenlemelerin firmaların veya ülkelerin rekabet gücü üzerindeki etkileri ve bunun uluslararası ticaret açısından yaratacağı sonuçlar ele alınarak, bu konuyla ilgili temel kavramlara ve uluslararası yaklaşımlara açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

1. Çevresel Düzenlemeler ve Rekabet Gücü

Genel olarak, ulusal boyuttaki çevresel sorunların çözümünde kullanılacak politika seçenekleri de tamamen ulusal bir nitelik taşır. Söz konusu politika seçeneklerinin oluşturulması çeşitli düşünsel temellere dayanır. Örneğin bir devlet, mevcut çevresel bozulmanın giderilmesi maliyetini uzun dönemli bir temizleme maliyeti ile kıyaslayarak politika seçenekleri oluşturabilir. Bunun yanı sıra bir ülke, uluslararası bir anlaşmaya taraf olmasının gereği olarak çevrenin korunmasına yönelik bazı çevresel standartları geliştirebilir.¹ Sonuçta, çevrenin korunmasına yönelik olarak geliştirilen ulusal düzenlemeler hangi türden olursa olsun, o ülkenin toplumsal öncelikleri esas alınarak oluşturulur. Buradaki toplumsal

¹ GATT Secretariat, "Trade and Environment", **International Trade 1990-1991**, Geneva, General Agreement on Tariffs and Trade, (Çevrimiçi) http://www.wto.org/trade_environment/html, 2 Mart 2000, s.12.

öncelikler, çevre kalitesinin yükseltilmesi, gelir düzeyinin artırılması vb. gibi önceliklerdir.

Kamu otoriteleri, üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu oluşan çevresel kirlenmeyi önlemek için yurt içinde tüketilen mal ve hizmetlere yönelik olarak sağlık, güvenlik ve çevre koruma gibi bir takım standartlar geliştirebilir. Kamu otoriteleri, kendi toplumsal öncelikleri açısından yapmış oldukları risk değerlemesi ve bu doğrultuda oluşturulan risk yönetimi çerçevesinde söz konusu standartları geliştirir. Bu bağlamda, ulusal sınırları aşmayan çevresel sorunların çözümünde uygulanacak politika seçenekleri de ulusal olmak durumundadır.² Diğer taraftan, sınırları aşmayan çevresel sorunlar ve buna yönelik politika seçenekleri ulusal bir karakterde olmasına rağmen, uluslararası konular haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkması temelde iki nedene dayanır. Bunlardan birincisi, bazı ülkelerin nüfuzunu kullanarak kendi çevresel önceliklerini başka ülkelere de kabul ettirmeye çalışması, ikincisi ise firmaların uluslararası rekabet gücüne yönelik endişelerdir.³ Aşağıda, çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerindeki etkisi mikro ve makro ekonomik yaklaşımlarla ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir.

1.1. Mikro-Ekonomik Yaklaşım

Çevre politikasının araçları olarak çevreyi korumak için geliştirilen çeşitli çevresel düzenlemeler(kirlilik standartları, çevresel vergi ve harçlar, sübvansiyonlar, eko-etiketleme vb. gibi) iktisadi etkileri de beraberinde getirir. Ancak, söz konusu bu etki ekonominin tüm sektörlerinde aynı düzeyde hissedilmez. Zira, ekonomideki sektörlerin yarattığı çevresel kirlilik ürettikleri mal ve hizmet türlerine göre farklılıklar gösterir. Hatta bu farklılık aynı sektörde faaliyet gösteren firmalar düzeyinde de oluşabilir. Bu nedenle, çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde doğuracağı etki mikro-ekonomik bir yaklaşımla sektör ve firma düzeyinde incelenecektir.

Teorik olarak, çevresel düzenlemelerin rekabet gücü ve ticaret üzerindeki etkisi bu düzenlemelerin üretim maliyetlerini değiştirmesi sonucu ortaya çıkar. Zira, firmalar söz konusu düzenlemeler gereği, yaratmış oldukları çevresel kirliliği önlemek için bir takım kontrol maliyetlerine katlanmak zorunda kalırlar. Dolayısıyla, firmaların üretim maliyetleri artar.⁴ Örneğin, üretimden kaynaklanan kirlilik dolayısıyla kamu otoritesinin uygulamış olduğu çevresel vergi ve harçlar ya da uygulanan kirlilik standartları gereği yapılması zorunlu olan arıtma tesisleri birer maliyet

² Mick Common, "Environmental Policy and International Competitiveness", **Environmental Economics Seminar Series**, 1996, (Çevrimiçi) <http://www.environment.gov.au>, 16 Mayıs 2000, ss.3-4.

³ GATT Secretariat, a.g.e., s.12.

⁴ Barry Krissoff ve diğerleri, **Exploring Linkages Among Agriculture, Trade and the Environment**, U.S.A, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, Agricultural Economic Report No:738, May 1996, s.7.

unsurudur. Ancak, çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde yaratmış olduğu etkiler söz konusu düzenlemelerin uygulandığı ülkedeki sıklığına veya gevşekliğine ve uygulanan düzenlemelerin türlerine göre farklılıklar gösterir. Örneğin, çevresel düzenlemelerin sıkı olduğu ülkelerde firmaların kirliliği kontrol maliyeti yüksek iken, bu düzenlemelerin gevşek olduğu veya hiç olmadığı ülkelerde bu maliyetler düşüktür veya hiç yoktur. Düzenlemelerin türü açısından ele aldığımızda, çevresel vergi ve harçlar firmaların üretim maliyetleri üzerinde arttırıcı bir etki yaratırken, sübvansiyonlar azaltıcı bir etki yaratır.

Çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkisi belirli kirlilik-yoğun sektörler ile doğal kaynakların işletildiği sektörlerde diğer sektörlerle nazaran daha fazla hissedilir. Bu sektörlerin başında kimya, madencilik, petrol rafinerisi, selüloz ve kağıt, petro-kimya, asbest, bakır ve demir-çelik, çimento gibi sektörler gelir. 1992 yılında ABD’de yapılan bir araştırmaya göre, bu sektörlerde çevresel düzenlemelere uyum maliyeti toplam maliyetlerin %3-%5’ine yaklaşırken, bazı sektörlerde yatırımlar içerisinde yer alan çevresel maliyetler toplam yatırımların %20’sine ulaşmaktadır.⁵ Çevresel düzenlemelerin sektörlerin rekabet gücü üzerinde doğurduğu bu olumsuz etki özellikle diğer alanlarda da(emek, sermaye ve teknoloji gibi) zayıf olan marjinal firmalarca daha fazla hissedilir.⁶

Çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde yarattığı olumsuz etkilere karşıt bazı olumlu etkiler de doğurduğu ileri sürülmektedir. Genel olarak kirlilik ve çevresel kaynaklardaki bozulma, kaynakların etkin kullanılmadığını ve ekonomik değeri olan atıkların varlığını ifade eder. Bu durumda çevresel düzenlemeler firmaları, kaynakları daha etkin kullanabilecek üretim metodları geliştirmeye teşvik ederek maliyetlerin düşmesine yol açar.

Çevresel düzenlemelerin, firmaların rekabet gücü üzerinde doğurduğu olumlu etkiler genel olarak şu şekilde sıralanabilir:⁷ 1) Teknolojik yenilikleri teşvik etmesi 2) Verimlilik artışı 3) Öncülük etme avantajı 4) “Çevre-dostu” imajı kazandırarak rekabet ve pazarlama gücü sağlanması 5) Kaynak kullanımında etkinliği artırarak maliyet avantajı sağlanması. Örneğin Japonya’da, enerji kullanımı ve kirlilik düzeyini düşürmeye yönelik çevresel düzenlemelerin firmalar üzerinde yarattığı baskı, üretici firmaları daha az hammadde ve enerji kullanarak üretim yapmaya zorlamaktadır. Bu durum, firmalara maliyet avantajı sağlayarak

⁵ Office of Technology Assessment, **Trade and Environment**, Washington D.C, U.S. Congress May 1992, s.98.

⁶ OECD, **Environmental Policies and Industrial Competitiveness**, Paris, OECD, OCDE/GD(93)83, January 1993, s.5.

⁷ C.D. Jubb, “International Competitiveness and Environmental Regulation: distinguishing fact from fiction”, **Environmental Economics Seminar Series**, 1996, (Çevrimiçi) <http://www.environment.gov.au>, 16 Mayıs 2000, s.5.

uluslararası piyasalarda Japon ürünlerinin rekabet gücünü arttırmaktadır.⁸ Diğer taraftan, çevresel düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde doğuracağı olumlu etkilerin ekonominin bütün sektörlerinde hissedileceği, buna karşılık olumsuz etkilerin ekonominin belirli sektörlerinde ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Bunun yanısıra, negatif rekabetçi etki kısa dönemli bir olgu iken, çevresel düzenlemelerin doğurduğu olumlu etkiler uzun dönemde ortaya çıkar.

Bazı sektörlerde, çevresel düzenlemelerin doğuracağı olumlu rekabetçi etkinin ortaya çıkmasını engelleyen çeşitli faktörler vardır. Örneğin, temel tarımsal ürünler ve doğal kaynak sektörlerinin rekabet yapısı temelde nispi fiyatlara dayanır. Bu nedenle, bu sektörlerdeki firmaların çevresel maliyetleri içselleştirerek rekabet gücü kazanması oldukça zordur. Ayrıca bu sektörler diğer ülkelerde uygulanan eko-etiketleme, eko-paketleme, yeniden kullanılabilirlik gibi potansiyel olarak tarife dışı engel oluşturan uygulamalardan da oldukça etkilenmektedirler.⁹

Kısaca özetlersek, çevresel düzenlemelerin sıkı olması özellikle kirlilik-yoğun sektörlerde(çimento, demir-çelik, kimya, selüloz ve kağıt vb. gibi) firmalar üzerinde olumsuz bir rekabetçi etki yaratır. Dolayısıyla, diğer ülkelerdeki çevresel düzenlemelerin nispi olarak gevşek veya düşük düzeyde olması aynı sektörde faaliyet gösteren yabancı rakiplere uluslararası piyasalarda rekabetçi bir üstünlük kazandırır. Diğer taraftan olumlu etkileri dikkate aldığımızda, özellikle uzun dönemde firmaların rekabet gücünün olumlu yönde etkilenebileceği söylenebilir.¹⁰ Ancak, söz konusu düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde yaratacağı olumlu veya olumsuz net etki sektörlerle göre değişmekte olup çeşitli faktörlere dayanır. Bu faktörler şunlardır:¹¹

1) *Çevresel Maliyetler*: Rekabetçi etki, firmaların üretim faaliyetlerinin türüne ve faaliyet alanına göre ortaya çıkan negatif dışsallıklara(kirlilik düzeyi, atık miktarı, çevresel değerlerde yarattığı bozulma gibi.) ve toplam yatırımlar içerisinde çevre koruma maliyetlerinin payına göre değişir.

2) *Çevresel Olmayan Faktörler*: Sektörlerin veya firmaların emek, sermaye ve teknoloji gibi çevresel olmayan alanlarda zayıf veya kuvvetli olmasına bağlı olarak rekabetçi etki de değişiklik gösterir.

⁸ Yoichi Nishijima, **Internalization of Environmental Cost and Industry Competitiveness**, Paris, OECD Workshop on Environmental Policies and Industrial Competitiveness, January 1993, s.8.

⁹ Antonie Pierre, **Industrial Competitiveness, Trade and the Environment in Canada**, Paris, OECD Workshop on Environmental Policies and Industrial Competitiveness, January 1993, s.18.

¹⁰ Jubb, a.g.e., s.7.

¹¹ OECD, **Environmental Policies and Industrial Competitiveness**, ss.5-6.

3) *Sektör Türü*: Rekabetçi etki, sektörlerin üretim faaliyetlerinde çevresel düzenlemelerin kamçılacağı teknolojik gelişmelerden yararlanıp yararlanmamasına göre değişir.

4) *Ürün Farklılaştırması*: Sektörlerin ve firmaların rekabet gücünü etkileyen diğer bir faktör de ürün farklılaştırmasıdır. Sektörün rekabet gücü temelde fiyatlara dayanmıyorsa, firmalar çevre-dostu ürünler üretmek suretiyle pazarlama ve dolayısıyla rekabet gücü kazanabilirler.

5) *Uluslararası Rekabet*: Rekabetçi etki, sektörlerdeki uluslararası rekabetin boyutu ve içeriğine göre ve sektörün temelde global piyasalara ya da yerel piyasalara yönelmesine göre değişir.

6) *Firmanın Büyüklüğü*: Çevresel düzenlemelerin doğurduğu rekabetçi etki firmanın büyüklüğüne, üretimde ölçek ekonomilerinin varlığına ve çevresel destekleme yatırımlarında finansal ve teknik kaynakların varlığına göre değişir.

7) *Sermayenin Devir Hızı*: Rekabetçi etki, sektördeki sermaye devir hızına ve yüksek oranda çevresel maliyetlere katlanılıp katlanılmamasına göre değişir.

1.2. Makro-Ekonomik Yaklaşım

Çevre sorunlarının toplumların gündemine girmesiyle birlikte ortaya çıkan çevresel düzenlemeler yarattıkları etkiler bakımından önemli iktisadi sonuçlar doğurmaktadır. Bu etkilerin en başta geleni ise, söz konusu çevresel düzenlemelerin ülke ekonomisinin uluslararası piyasalardaki rekabet gücü ve dış ticareti üzerinde doğurduğu sonuçlardır. Çevresel düzenlemelerin sıkı olduğu ülkelerdeki üreticiler, bu düzenlemelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ileri sürmektedirler. Buna karşılık, çevresel düzenlemelerin yetersiz veya gevşek olduğu ülkeler söz konusu düzenlemelerin birer tarife-dışı engele dönüşerek dış ticaretleri üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını ileri sürmektedirler.

Diğer taraftan, globalleşme sürecinin ülkeler arasındaki “iktisadi mesafeyi” azaltması, ulusal ve uluslararası piyasalarda yoğun bir rekabetin yaşanmasına yol açmaktadır. Bir tarafta ülkeye ithal edilen ürünlerle yoğun bir rekabete girmek zorunda kalan firmalar, diğer taraftan uluslararası piyasalarda ihracat için rekabet etmektedirler.¹² Bu durumda, çevresel düzenlemeler ülkeler ve firmalar açısından büyük bir önem kazanmaktadır. Zira, söz konusu düzenlemeler üretim maliyetleri ve pazarlama gücü üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Çevresel düzenlemelerin uluslararası rekabet gücü üzerinde doğurduğu etkiler konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilkinde göre, sıkılaştırılmış çevresel düzenlemeler endüstrileri daha etkin ve rekabetçi bir yapıya zorlayarak rekabet güçlerinin artmasına yol açar. Çevresel düzenlemelerin sıkı olması özellikle uzun dönemde araştırma ve geliştirme

¹² Pierre, a.g.e., s.22.

faaliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla yeni teknolojilerin geliştirilmesine yol açar.¹³ Geliştirilen yeni teknolojiler ve kaynak kullanımında etkinliğin artması(hammadde ve enerji kullanımı gibi.) endüstrilere maliyet avantajı sağlayarak uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerini artırır. Bunun dışında, üretilen malların “çevre-dostu” imajına sahip olması uluslararası piyasalardaki pazarlama gücünü yükseltir. Sonuçta, sıkılaştırılmış çevresel düzenlemeler özellikle uzun dönemde ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü artırır. Diğer taraftan, yüksek çevresel standartlara sahip ülkelerde çevre korumaya yönelik mal ve hizmet sektörleri de gelişir. Bu nedenledir ki ABD, Almanya ve Japonya gibi ülkeler nispi olarak daha sıkı çevresel standartlara sahip olduğu için söz konusu mal ve hizmetlerin üretiminde ve ihracatında dünyadaki en büyük ülkelerin başında gelir.¹⁴

İkinci ve karşıt görüşe göre, çevresel düzenlemelerin sıkı olduğu ülkelerde bu düzenlemelerin üretim maliyetlerini arttırmasından dolayı yerli firmaların uluslararası piyasalardaki rekabet güçleri azalır. Bu durumda, özellikle kirlilik-yoğun sektörlerde(çimento, demir-çelik, madencilik, asbest, selüloz ve kağıt, bazı kimya sektörleri vb. gibi) rekabet edemeyen firmalar çevresel düzenlemelerin gevşek olduğu veya hiç olmadığı ülkelere kayar. Böylece, yüksek çevresel standartların olduğu ülkeden düşük veya gevşek standartlara sahip ülkelere doğru bir sermaye transferi gerçekleşir.¹⁵ 1993 yılında Palmer ve Simpson’un ABD hakkında yapmış olduğu araştırma bu görüşü teyid eder niteliktedir. Bu araştırmaya göre, ABD rakip ülkelere göre daha yüksek çevresel standartlar uygulaması durumunda ABD firmalarının aynı endüstride, çevresel düzenlemelerin düşük veya gevşek olduğu ülkelerdeki rakip firmalara göre maliyetleri artar ve karları düşer. Dolayısıyla, bu endüstrilerde üretim ve istihdam azalır. Sonuç olarak ABD, bir taraftan bu ürünlerin ithalatçısı olurken diğer taraftan bu sektörlerdeki istihdamı, karı ve çevresel kirliliği standartların düşük olduğu ülkeye ihraç etmiş olur. Bu araştırmaya göre, ABD’de firmaların çevresel kontrol maliyetleri %1 oranında arttığında 1991 yılı itibariyle 101 milyar dolar olan dış ticaret açığının 8.6 milyar dolar artacağı hesaplanmıştır.¹⁶ Bu bağlamda, düşük veya gevşek çevresel standartların bir tür “gizli sübvansiyon” veya “ekolojik damping” olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, direkt sermaye yatırımlarının bir ülkeden başka bir ülkeye transferinde çevresel standartların dışında nitelikli iş gücünün varlığı, ücret düzeyleri, alt yapı durumu, ulaşım maliyetleri, ülke riski vb. gibi faktörler de etkili olur.

¹³ Jubb, a.g.e., s.4.

¹⁴ Office of Technology Assessment, a.g.e., s.65.

¹⁵ Patrick Low, Alexander Yeats, **Do “Dirty” Industries Migrate?**, Washinton D.C, World Bank Discussion Papers No:159, 1992, s.18.

¹⁶ K. Palmer, L. Simpson, “Environmental Policy as Industrial Policy”, **Resources**, No:112, Summer 1993, ss.17-18.

Bununla birlikte, çevresel düzenlemelerin düşük veya gevşek olduğu bir çok ülkede ücret düzeyleri ile işgücü sağlığı ve güvenliğine ilişkin düzenlemeler de düşük düzeyde olduğu için üretim maliyetleri daha da düşer. Bu nedendir ki, özellikle kirlilik-yoğun endüstriler ve doğal kaynak işletmeciliğine ilişkin sektörlerde gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru bir direkt yabancı sermaye akımı mevcuttur.¹⁷

Kısaca özetlersek, çevresel düzenlemelerin rekabet gücüne etkisi farklı yaklaşımlarla ele alındığında farklı sonuçlar doğurmakla birlikte, bir ülkenin rekabet gücünü belirleyen iyi eğitilmiş işgücü, mevcut sermaye kapasitesi, teknoloji düzeyi, vb. gibi faktörler arasında önemli bir unsur olarak yer aldığı söylenebilir.

2. Çevresel Düzenlemeler ve Dış Ticaret

Kamu otoriteleri veya ulusal ve uluslararası özel kuruluşlarca geliştirilen çeşitli çevresel düzenlemelerin, ticareti genel olarak üç yönde etkileyebileceği söylenebilir. Bunlardan birincisi, devletlerin çevresel düzenlemelere dayalı olarak uygulamış oldukları “ithalat kısıtlamaları”dır. Yabancı ülkeler, çevresel gerekçelere dayanarak yurt içinde üretilen ürünlere uygulamış oldukları çeşitli kısıtlamaları ithal edilen ürünlere de uygulayabilirler. Böylece, ithalata kısıtlama veya yasaklama getirebilirler. Genel olarak WTO kuralları, ürünün üretim biçimine dayalı kısıtlamalara izin vermemekle birlikte, ürünün özelliklerine dayalı ticari kısıtlamalara izin verebilmektedir.¹⁸ Ülkeler, uluslararası ticarete kendi ulusal paketleme ve etiketleme kurallarına, GATT sisteminde yer alan SPS Anlaşması’na ve GATT’ın 20. Maddesinin (b) ve (g) fıkralarına dayalı olarak ithalata çeşitli kısıtlamalar veya yasaklamalar (karantina zorunluluğu, miktar kısıtlaması, vb. gibi) getirebilirler. ABD’ nin deniz kaplumbağalarını korumaya yönelik olarak yürürlüğe koyduğu ulusal yasaları gereği, bu yasalarla uyumlu olmayan ülkelere karides ithalatına yasaklama getirmesi çevresel kaynaklı ticari engele örnek olarak verilebilir.

İkinci tür etki ise, tüketicilerin taşıdığı çevresel kaygılar sonucu oluşan “piyasa baskısı”dır. Yabancı ülkelerdeki tüketicilerin, yerel ve global ölçekteki çevresel sorunlar karşısında yüksek bir çevre bilincine ulaşması, bu ülkelere ihracat yapan firmaları çevre-dostu ürünler satmaya zorlayabilir. Bu durumda, ihracatçı firmalar sattıkları ürünün çevre-dostu olduğunu gösterebilmek için eko-etiketleme ve ISO 14000 serisi gibi gönüllülük esasına dayalı çevresel standartlara uymak zorunda kalırlar. Aksi takdirde, bu firmalar söz konusu piyasalardaki pazar paylarını kaybedebilir. Bunun dışında, özellikle gelişmiş ülke piyasalarında, kamu alımlarının ISO 14000

¹⁷ Mark Jickling, **Offshore Manufacturing: Why U.S. Firms Go Abroad**, Washington D.C, Congressional Research Service, Report No: 92-438 E, May 18, 1992, s.48.

¹⁸ Kerr ve diğerleri, a.g.e., s.17.

serisi ve eko-etiketleme gibi standartlara dayalı olarak yapılması ve bu alımların o ülkenin GSMH'nın %10-15 oranında gerçekleşmesi yerli ve yabancı firmalar üzerinde önemli bir piyasa baskısı oluşturur. Diğer taraftan, çevre-dostu olmayan veya çevreye zarar veren ürünlere karşı çevreci gruplar ile tüketici gruplarının yürütmüş olduğu kampanyalar ve boykotlar piyasa baskısının diğer bir örneğidir.¹⁹ Böylece, çevresel kaygılar sonucu oluşan piyasa baskısı ürünün arz zincirini de etkilemiş olur. Diğer bir ifadeyle, söz konusu piyasa baskısı firmaları çevre-dostu olmaya yöneltir.

Çevresel düzenlemelerin doğurduğu ticari etkilerin üçüncüsü ise, bu düzenlemelerin firmalara yarattığı "fırsatlar"dır. Üretim ve tüketimde, gerek çevresel düzenlemeler ve gerekse piyasa baskısı sonucu oluşan "yeşilcilik" firmalara yeni fırsatları da beraberinde getirmektedir. Firmalar, üretim süreçlerinde ve ürettikleri ürünlerde çevresel düzenlemelerin gerektirdiği şartları uygulamaları durumunda (eko-etiketleme, ISO 14000 serisi, eko-paketleme, vb. gibi) uluslararası piyasalarda oluşan "yeşil pazarlar"da önemli bir ticari avantaj yakalarlar. Özellikle, tüketici tercihlerinin çevre-dostu ürünlere yöneldiği ve kamu alımlarında çevresel kriterlerin uygulandığı gelişmiş ülke piyasalarında, bu ülkelerde kabul gören çevresel standartlara uygun ürünler sunan yabancı firmalar önemli bir pazarlama gücü elde ederler. 1996 yılında Avrupa Birliği düzeyinde tüketiciler üzerinde yapılan bir araştırmada, tüketicilerin %67'sinin fiyatı daha yüksek olsa da çevre-dostu ürünleri diğer ürünlere tercih ettiği gözlenmiştir.²⁰ Bu araştırma göstermektedir ki, tüketici tercihlerinin çevre-dostu ürünlere yönelmiş olması bu tür ürünler sunan firmalara önemli bir reklam ve pazarlama gücü sağlar. Bunun dışında, uluslararası ticarete çevresel düzenlemelere dayalı olarak ticari kısıtlamaların uygulandığı ülkelerde, bu düzenlemelere uygun ürünler sunan firmalar bu kısıtlamaları aşarak "yeşil ayrımcılık"tan yararlanabilirler. Özellikle, aynı piyasalara mal satan ve bu düzenlemelere uygun ürünler sunmayan diğer ihracatçılara karşı önemli bir avantaj elde ederler.²¹

Çevreyi korumak için geliştirilmiş olan çeşitli çevresel düzenlemeler, çevre korumaya yönelik mal ve hizmet piyasalarının(eko-endüstri) da gelişmesine yol açmıştır. Eko-endüstri ürünleri olarak tanımlanan mal ve hizmetler hava, su, toprak ve gürültü kirliliği ile ekolojik sistemlerdeki bozulmayı önleyen, ölçen, sınırlayan veya onaran ve çevresel riskler ile kaynak kullanımını minimize eden ürünlerdir.²² Bu ürünler arasında hava, su ve toprak kirliliğini önleyici filtre ve ekipmanlar, gözlemeleme ekipmanları, atıksu temizleyicileri, katı atıkların yok edilmesi

¹⁹ Aaron Cosby, **Trade and Sustainable Development: The Global Picture**, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, Canada, 1996, s.4.

²⁰ European Union, **ECU Press Release**, No:12696, Feruary 28, 1996.

²¹ Kerr ve diğerleri, a.g.e., s.9.

²² European Commission, **The EU Eco-Industry's Export Potential**, Copenhagen, September 1999, ss.1-2.

veya yeniden işlenmesine ilişkin ekipmanlar, mühendislik ve danışma hizmetleri sayılabilir. Dünya piyasalarında eko-endüstri ürünleri önemli bir pazar oluşturmaktadır. 1996 yılında 450 milyar dolarlık bir ticari hacme ulaşan bu pazar çevresel düzenlemelerin sıkılaşması ile birlikte giderek büyümektedir.²³ Eko-endüstri ürünlerinin uluslararası piyasalardaki gelişimini dikkate aldığımızda söz konusu ürünler piyasasında faaliyet gösteren firmalara önemli fırsatlar doğacağı söylenebilir.

SONUÇ

Ülkelerin, çevreyi korumak amacıyla uyguladıkları çevresel düzenlemeler (kirlilik standartları, çevresel vergi ve harçlar vb. gibi) firmaların üretim maliyetlerini arttırarak rekabet güçleri üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Firmalar, uygulanan kirlilik standartlarına uyum sağlayabilmek için çevreyi korumaya yönelik yatırımlar yapmak zorunda kalırlar ve böylece maliyetleri artar. Bunun dışında, üretimden kaynaklanan kirlilik dolayısıyla firmaların ödemiş olduğu çevresel vergi ve harçlar maliyetleri arttıran diğer bir unsuru oluşturur. Söz konusu bu düzenlemelerin rekabet gücü üzerinde yarattığı olumsuz etki özellikle kirlilik-yoğun sektörler ile doğal kaynak işletmeciliğine dayalı sektörlerde daha fazla hissedilir. Çevresel düzenlemelerin firmaların üretim maliyetleri ve dolayısıyla rekabet güçleri üzerinde yaratacağı etki, söz konusu düzenlemelerin uygulandığı ülkelere göre değişir.

Diğer taraftan, özellikle, gelişmiş ülkelerde tüketici gruplarının ve sivil toplum örgütlerinin ekolojik konular üzerindeki duyarlılığı ve bunun sonucunda oluşan çevre bilinci, tüketicileri "çevre dostu" ürünleri tercih etmeye yöneltmiştir. Tüketici tercihlerindeki çevre duyarlılığı firmaların üretim tekniklerine yansımış ve böylece firmalar, gerek rekabet güçlerini ve gerekse Pazar paylarını arttırmak için çevre dostu ürünler üretmeye yönelmiştir. Bu durum firmalar için ulusal ve uluslararası yeni fırsatları da beraberinde getirmiştir. Ticari açıdan düşünüldüğünde, çevresel düzenlemeler, firmalar için uyulması zorunlu düzenlemeler olmaktadır. Zira, bu düzenlemeleri uygulayan firmalar, uluslararası ticarete çevresel amaçla uygulanan ticari engelleri daha kolay aşabilirler. Böylece, aynı piyasalara yönelmiş bulunan ve söz konusu düzenlemeleri uygulamayan rakip firmalar karşısında önemli bir rekabet gücü elde ederek pazar paylarını arttırabilirler. Bu bağlamda, konuya Türkiye açısından baktığımızda, ihracata yönelik üretim yapan Türk firmalarının bu standartlara uyumu uluslararası ticaret açısından önem kazanmaktadır.

²³ OECD, **Future Liberalization of Trade in Environmental Goods and Services**, Paris, OECD, COM/TD/ENV(98)37/FINAL, 1999, ss.7-8.

KAYNAKÇA

- COMMON, Mick, "Environmental Policy and International Competitiveness", **Environmental Economics Seminar Series**, 1996, (Çevrimiçi) <http://www.environment.gov.au>, 16 Mayıs 2000.
- COSBEY, Aaron, **Trade and Sustainable Development: The Global Picture**, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, Canada, 1996.
- EUROPEAN UNION, **ECU Press Release**, No:12696, February 28, 1996.
- EUROPEAN COMMISSION, **The EU Eco-Industry's Export Potential**, Copenhagen, September 1999.
- GATT Secretariat, "Trade and Environment", **International Trade 1990-1991**, Geneva, General Agreement on Tariffs and Trade, (Çevrimiçi) http://www.wto.org/trade_environment/html, 2 Mart 2000.
- JICKLING, Mark, **Offshore Manufacturing: Why U.S. Firms Go Abroad**, Washington D.C, Congressional Research Service, Report No: 92-438 E, May 18, 1992.
- JUBB, C.D., "International Competitiveness and Environmental Regulation: distinguishing fact from fiction", **Environmental Economics Seminar Series**, 1996, (Çevrimiçi) <http://www.environment.gov.au>, 16 Mayıs 2000.
- KRISSOFF, Barry ve diğerleri, **Exploring Linkages Among Agriculture, Trade and the Environment**, U.S.A, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, Agricultural Economic Report No:738, May 1996.
- LOW, Patrick Alexander Yeats, **Do "Dirty" Industries Migrate?**, Washinton D.C, World Bank Discussion Papers No:159, 1992.
- NISHIJIMA, Yoichi, **Internalization of Environmental Cost and Industry Competitiveness**, Paris, OECD Workshop on Environmental Policies and Industrial Competitiveness, January 1993.
- OECD, **Environmental Policies and Industrial Competitiveness**, Paris, OECD, OCDE/GD(93)83, January 1993.
- , **Future Liberalization of Trade in Environmental Goods and Services**, Paris, OECD, COM/TD/ENV(98)37/FINAL, 1999.
- OFFICE of Technology Assessment, **Trade and Environment**, Washington D.C, U.S. Congress May 1992.
- PALMER, K. L. Simpson, "Environmental Policy as Industrial Policy", **Resources**, No:112, Summer 1993.
- PIERRE, Antonie, **Industrial Competitiveness, Trade and the Environment in Canada**, Paris, OECD Workshop on Environmental Policies and Industrial Competitiveness, January 1993.